

Csepeli György

KÍSÉRLET A SZOMSZÉD NÉPEK IRÁNTI ATTITÚDOK
KÖZVÉEÉÉMÉHYKÜTATÁSI ESZKÖZÖKKEL VALÓ MEGRAGADÁSÁRA

A szomszéd népek iránti attitűdöket vizsgálta egy országos reprezentatív felmérés. A minta egyik felét - egy bizonyos kérdéscsoportnál - nyílt módszerrel kérdezték meg, a másik felének a kérdéseket zártan tették fel. A válaszadói aktivitás különbségeinek mérésére tett kísérlet eredményeit tartalmazza a dolgozat.

IX. évfolyam, 24. szám
16.

1978. november

**Tömegkommunikációs
Kutatóközpont**

Belső kiadvány!

A benne foglaltak semmilyen formában nem tehetők közzé a
Tömegkommunikációs Kutatóközpont előzetes engedélye nélkül!

A TK 1977-es Omnibusz-I felmérése során, melynek a magyarsággal és a szomszéd népekkel kapcsolatos egyes eredményeit egy jelentésben már megfogalmazzuk* - arra is alkalom nyílt, hogy a szomszéd népek iránt a közvéleményben élő attitűdöket a szokásos véleménykérő /nyílt vagy skálás/ módszertől eltérő módon is megvizsgáljuk. Ebben az írásban ennek a kísérletnek az eredményeiről számolunk be.

A következő négy kérdést tettük föl az országos reprezentatív minta tagjainak?

Véleménye szerint a környező országok közül melyek állnak legközelebb hozzánk kultúra tekintetében?

Véleménye szerint a környező országok közül melyek állnak legközelebb hozzánk történelmi sors tekintetében?

Véleménye szerint a környező országok közül melyek állnak legközelebb hozzánk lelki alkat tekintetében?

Véleménye szerint a környező országok közül melyek állnak legközelebb hozzánk életszínvonal tekintetében?

A négy dimenziót /kultúra, történelmi sors, lelki alkata életszínvonal/ nem önkényesen, hanem a nemzeti-nemzetközi attitűdökkel kapcsolatos egyéni és csoportos interjúk elemzése alapján választottuk ki.** A megkérdezettek ugyanis leggyakrabban ebben a négy dimenzióban hasonlították össze saját országukat más országokkal és ezekben a dimenziókban mondtak többnyire véleményt.

A kérdések feltevésekor nyilván nem abból indultunk ki, hogy a megkérdezetteknek tényleges fogalmai és ismeretei lehetnek a kérdések hű megválaszolásához pusztán csak **az** volt a célunk, hogy a válaszok alapján az egyes országokkal kapcsolatos beállítódásokra kaphassunk adatokat. Arra gondoltunk, hogy

* Csepeli György: Vélemények a magyarokról és a környező országok népeiről. Bp. 1977. TK Jelentés.

** Az elemzés címe: Nemzeti ingroup és outgroup attitűdök fiatalokkal készített interjúkban. Kézirat. TK-Szociálpszichológiai Osztály*

ha a megkérdezett egy-egy országot a saját országához "közeledek" tart^{*} valamelyik dimenzióban, akkor nehezebbé eshet ezt az országot nem hasonlónak feltüntetni, 3 érzelmileg negatívan megítélni, lévén hogy a közelség gondolatához a mindennapi tudatban a hasonlóság és a rokonszenv feltevései társulnak. S ha egy országot nem említünk mint "közeli", akkor valószínű, hogy vele kapcsolatosan inkább élhetnek olyan feltevések, melyek értelmében az illető ország /s ez kisugárzik az ott élő népre is/ nem hasonló, s nem rokonszenves /vagy legalábbis közömbös.

Mindezt persze így tételesen nem bizonyíthatjuk, adataink csak az egyes országok Magyarországhoz való közelségének említésére vonatkoznak az egyes dimenziókban. Gondolatmenetünk a szociálpszichológiai egyensúly-elméletek jegyében fogant, melyek feltételezik, hogy az emberek hétköznapi tudásukban általában az ellentmondások kiirtására redukciójára törekszenek.

A minta egyik felét nyílt módszerrel kérdeztük meg, s a megkérdezett annyi országot említhetett, amennyit csak akart. A minta másik felének a kérdést lezártuk, felsorolván a következő hét országot: NDK, Csehszlovákia, Lengyelország, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia, Ausztria. A megkérdezettnek itt három országot kellett megjelölnie.

Kérdésfeltevésünk egyrészt arra irányult, hogy a kétféle módszerrel mérhető válaszadói aktivitás különbségeit regisztrálhassuk, másrészt az országsor negyedik tagja, a Szovjetunió említési gyakoriságára voltunk kíváncsiak a kétféle módszer szerint, harmadrészt pedig az egyes országok említési gyakorisága érdekelt bennünket.

*A "közelség" mint attitűd-indikátor lehetőségét Angelusz Róbert vetette föl egy megbeszélésen.

I. A kétféle kérdezési módszer hatása a válaszadásra

Mint az eleve várható volt /s azóta más vizsgálatainkban is beigazolódott* /a nyílt módszer hatására csökkent, a zárt módszer hatására nőtt a válaszadók száma. A különbség mértéke dimenzióként arányos. Az egyes dimenziókban választ adók aránya között a "lelki alkat közelség" kivételével nincs lényeges különbség ez egyes módszereken belül A "lelki alkat közelség" nyilvánvalóan nehéz dió lehetett mert mindkét módszerben itt a legnagyobb a nem válaszolók aránya. A következő táblázat mutatja az adatokat*

1. tábla

A válaszadás mértéke dimenzióként a nyílt és a zárt kérdezési ú módszerben

	kultura		történelmi sor		lelki alkat		élepszin- vonal	
	Ny N=489	Z N=462	Ny N=489	Z N=462	Ny N=489	Z N=462	Ny N=489	Z N=462
Válaszol	66	79	63	77	54	67	65	80
Nem válaszol /9 v. o/	34	21	37	23	46	33	35	20
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

Következő lépésben azt vizsgáltuk, hogy a válaszadás mértéke miként változott az iskolai végzettség függvényében. A 2. és 3. táblában azt mutatjuk be, hogy dimenzióként és módszerenként hogyan alakul ez az összefüggés.

* Csepeli György, Horváth Ágota, Sik Endre, Fiatalok véleményei önmagukról, a magyarságról és a környező országok népeiről. Bp. 1978. ifjúsági Lapkiadó Vállalat Közvéleménykutató Osztálya kiadása.

2. tábla

A válaszadás alakulása dimenzióként a nyílt módszerben az iskolai végzettség függvényében

	1-7 oszt. ^x		8 osztály ^{xx}		közép-iskola ^{xxx}		egyetem- ^{xxxx} főiskola	
	válaszol	nem válaszol	válaszol	nem válaszol	válaszol	nem válaszol	válaszol	nem válaszol
kultúra	47	53	68	32	81	19	91	9
történelmi sere	43	57	65	35	97	13	93	7
lelki alkat	41	59	57	43	69	31	75	25
életszin- vonal	49	51	66	34	85	15	90	10

A 2. táblázatból látható, hogy az általános tendencia végighúzódik mind a négy iskolai végzettségi rétegen, valameny-nyük számára a "lelki-alkat" dimenzió a legnehezebb /itt aránylag a legkevesebb a válaszadó/* s a többi dimenzió között nincs különbség c válaszadók arányát tekintve.

Ezen belül "figyelemreméltóak, az erős különbségeké amelyek ez egyes iskolai végzettségi rétegek között nyilvánulnak meg. A nyolc osztályt sem -, végzettek körében a válaszadók egyik dimenzióban sere érik el a többségét!" A másik három iskolai végzettségi rétegben az iskolai végzettség növekedésével egyenesen nő a válaszadók aránya, s négy esetből háromban /kivé-
tel a "kultúra" az érettségizettek és a felsőfokú végzettk között a különbség a 10 %-ot sem éri el.

*N= mind a négy dimenzióban 173.

**N= mind a négy dimenzióban 177.

***N= mind a négy dimenzióban 84.

****N= mind a négy dimenzióban 44.

Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a megkérdezett négy dimenzió bizonyos iskolai végzettség alatt kevésbé értelmezhető a többség számára, s amennyiben más /a választ jobban erőltető/ technikával véleményeket kapunk ezektől a személyektől, valójában az "rejtett véleménynélküliségnek" tekinthető.* A "közelség" mint más országok iránti attitűd-indikátor tehát csak bizonyos iskolai végzettségen felüli /ez a szint feltehetően az érettségi/ személyek esetében alkalmazható, s e szint alatt kompetenciahiánnyal kell számolnunk.

Most pedig nézzük meg, hogy miként alakul ez a kép, ha a zárt módszerrel kapott válaszadói aktivitás és az iskolai végzettség összefüggésére pillantunk. Ezt mutatja a 3. táblázat.

*A rejtett véleménynélküliség" fogalmához v. ö. S Molnár E., Angelusz R., Csepeli Gy., Kulcsár L. 1974. A kommunikáció folyamata és e vélemények alakulása. TK Tanulmányok.

3. táblaA válaszadás alakulása dimenzióként a zárt módszerben az iskolai végzettség függvényében

	1-7 oszt. ^x		8 oszt. ^{xx}		középiskola ^{xxx}		egyetem főisk. ^{xxx}	
	vál.	nem vál.	vál.	nem vál.	vál.	nem vál.	vál.	nem vál.
kultúra	69	33	81	19	89	11	92	8
történelmi sors	65	35	80	20	92	8	86	12
lelki alkat	53	47	71	29	85	15	80	20
életszin- vonal	66	34	83	17	95	5	88	12

A 3. táblázat tendenciái azonosak a 2. táblázat tendenciáival, csak az arányok mások. A válaszolók minden iskolai végzettségi csoportban többségben vannak» A középiskolát és az egyetemet vagy felsőfokú tanintézetet végzettek között a különbség nem számottevő /e két csoport adatai összevonták/, a legalacsonyabb válaszadói arányt a zárt módszer mellett is a nyolc osztályt nem végzettek körében tapasztalhatjuk, s a középmezőnyben helyezkednek el a nyolc általánost végzettek itt is. A két táblázat adatainak összehasonlításakor látható* hogy a zárt "módszer a nyolc osztályt nem vég-

*N= mind a négy dimenzióban 174 /kivéve a kultúra, ahol 16

**N= mind a négy dimenzióban 188 /kivéve a kultúra, ahol 17

***N= mind a négy dimenzióban 74

****N= mind a négy dimenzióban 25 /kis elemszámi/

zettek körében emeli meg leginkább e válaszadók arányár_(i)/ f. különbségek dimenzióként: + 22 %, + 22 % + 12 %_{ff} + 17 %/, kisebb mértékben emeli az arányt a nyolc osztályt végzettek körében /a különbségek dimenzióként: + 16 %, + 15 %_g + 14 %_g + 17 %/. s még kisebb arányban növeli a közép illetve a felsőfokú végzettségűek körében a válaszadók, arányát.

Ezek az eredmények alátámasztják a "közelség" kérdésekre vonatkozó kompetencia-eloszlással kapcsolatos megállapításainkat § s aláhúzzák, hogy ezekkel a kérdésekkel inkább a közép illetve felsőfokú végzettségűeket érdemes megközelíteni, mert körükben várható kisebb arányban a "rejtett véleménynélküliség"- előfordulása, amit a kétféle módszer által nyert válaszadási arányok kis különbsége sejteni enged* Ezzel szemben az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében a kérdésre adott válasz sok esetben fenntartással kezelendő, mert nem egyéb, mint kérdezési szituáció műtermébe.

II. A Szovjetunió említési gyakorisága a kétféle kérdezési módszerben

Már említett korábbi jelentésükén beszámoltunk arról, hogy a megkérdezettek többsége a Szovjetunióval kapcsolatos attitűdöt kutató két kérdésre pozitív választ adott. A teljes minta /N= 919/ 67 %-a vélekedett úgy, hogy a magyarok sokat köszönhetnek a szovjet /orosz/ népnek, Az "A" al minta /melynek általában a nyílt kérdéseket tettük fel/ 48 %-a pozitív attitűdre utaló válasszal jellemezte az oroszokat /N= 488/. Fontos megjegyeznünk, hogy a fenti kérdésekre pozitív válaszokat adó személyek között iskolai végzettség függvényében nem találhatunk lényeges különbségeket, jóllehet az iskolai végzettség változója az objektív változók közül a többi véleménykérdésben az egyik legjobban differenciáló változónak bizonyult.

Elsőként nézzük meg, hogy minden egyébtől eltekintve milyen hatást gyakorolt a kérdezési módszer a Szovjetunió említésre az egyes közelségi dimenziókban.

4. táblaA Szovjetunió említése az egyes közelség dimenziókban a nyílt és a zárt kérdezési módszer mellett

	kultura		történelmi sors		lelki alkot		életszínvonal	
	NY N=489	Z N=462	NY N=489	Z N=462	NY N=489	Z N=462	NY N=489	Z N=462
emliti	18	57	21	43	21	49	20	49
nem emliti	47	22	42	34	33	18	45	31
nem válaszol	35	21	37	23	46	33	35	20
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

Az 1. táblázat alapján már leszűrtük a következtetést, hogy a zárt módszer megemeli a válaszadók arányát. A 4. táblázat alapján azonban megállapíthatjuk, hogy a zárt módszer kiváltképpen kedvez a Szovjetunió említési gyakoriságú megnövekedésének* Ezt a megállapításunkat alátámasztja, ha a módszer hatására a Szovjetunió említési gyakoriságában bekövetkezett növekedést összehasonlítjuk. Ezt az összehasonlítást végezzük el az 5. táblázatban.

5. tábla

**A zárt módszer által kiváltott általános válaszarány növekedés
és a zárt módszer hatására a Szovjetunió említési arányában
bekövetkezett növekedés**

	kultúra	történelmi esze	lelki alkat	élet- szinvonc
általános válaszaránynövekedés	+ 14	+ 14	+ 13	+ 15
a Szovjetunió említési arányának növekedése	+ 39	+ 22	+ 28	+ 29

Az 5. táblából látható, hogy a Szovjetunió említése Mind-egyik közelség dimenzióban nagyobb mértékű a zárt módszer hatására mint az általános válaszaránynövekedés. Kiváltképp szembetűnő ez a kulturális közelség dimenzióban.

A nyílt és a zárt módszer által kiváltott válaszarányok között a zárt módszer javára jelentkező különbséget úgy magyaráztuk, hogy a zárt módszer jelentős részben az alacsonyabb iskolai végzettségű vélemény nélküliek tartalékseregéből toborozza válaszadóit, hiszen mint a 2. és 3. tábla összehasonlításakor láttuk, az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében mindig magasabb volt a módszer hatására bekövetkezett növekedés mint a magasabb iskolai végzettségűek körében. Érdeemes lesz megnéznünk, hogy vajon ez az általános tendencia miként érvényesül a zárt módszer által teremtett válaszadó-többségben a Szovjetuniót említők körében. Ha az általános tendencia a Szovjetuniót említőkre is igaz, akkor az alacsony iskolai végzettségűek körében nagyobb, a magasabb iskolai végzettségűek körében kisebb arányú - a módszer által teremtett - válaszadás növekedést kell hogy találjunk.

A kérdés eldöntése érdekében nézzük meg, hogy miként alakul a Szovjetunió említése az egyes dimenziókban a nyílt és a zárt módszer mellett iskolai végzettség szerint.

6. tábla

A Szovjetunió említése iskolai végzettség szerint a nyílt és a zárt kérdezési módszer mellett a kultura dimenzióban

	1-7 osztály		8 osztály középiskola		egyetem, főiskola			
	NY N=82	Z N=110	NY N=120	Z N=145	NY N=68	Z N=65	NY N=39	Z N=25
SZU-t emliti	74	81	56	74	26	60	26	36
Nem emliti	36	19	44	26	74	40	74	64

7. tábla

A Szovjetunió említése iskolai végzettség szerint a nyílt és a zárt kérdezési módszer mellett a történelmi sora dimenzióban

	1-7 osztály		8 osztály		középiskola		egyetem, főiskola	
	NY N=78	Z N=113	NY N=115	Z N=150	NY N=73	Z N=68	NY N=41	Z N=22
A Szovjet- uniót emliti	52	72	40	59	18	40	7	5
Nem emliti	48	28	60	41	72	60	93	95

9. tábla

A Szovjetunió említése iskolai végzettség szerint a nyílt és zárt kérdezési módszer mellett a lelki alkot dimenzióban

	1-7 osztály		8 osztály		középis- kola		egyetem, főiskola	
	NY	Z	NY	Z	NY	Z	NY	Z
	N=75	N=92	N=101	N=133	N=58	N=63	N=31	N=20
A Szovjet- uniót említi	56	82	38	79	21	60	18	45
Nem említi	34	18	62	21	79	40	82	55

9. tábla

A Szovjetunió említése iskolai végzettség szerint a nyílt és a zárt kérdezési módszer mellett az életszínvonal dimenzióban

	1-7 osztály		8 osztály		középis- kola		egyetem, főiskola	
	NY	Z	NY	Z	NY	Z	NY	Z
	N=89	N=117	N=117	N=157	N=71	N=70	N=40	N=23
A Szovjet- uniót említi	55	78	41	61	13	40	8	30
Nem említi	45	22	59	39	87	60	92	70

10. táblaA nyílt és a zárt módszer által kapott említési arányok különbsége a Szovjetunió esetében dimenzióként iskolai végzettség szerint

	1-7 osztály	8 osztály	középiskola	egyetem, főiskola
kultúra	+ 7	+ 18	+ 34	+ 10
történelmi sors	+ 20	+ 19	+ 22	- 2
lelki alkat	+ 26	+ 39	+ 39	+ 27
életszínvonal	+ 23	+ 20	+ 27	+ 22

Eredeti feltevésünket a lényegi fontosságú 10. táblázat érdekes irányban módosítja. Az egyes dimenziók nem azonos módon növelik a Szovjetuniót említők arányát a zárt módszer hatására a különböző iskolai végzettségűek csoportjában. A kultúra dimenzióban a középiskolát végzettek körében emelkedik legnagyobb mértékben a Szovjetuniót említők aránya, ezt követik az általános iskolát végzettek, amíg a befejezetlen általános iskolai végzettségűek és a felsőfokú végzettségűek köréből azonos arányú az emelkedés,

A történelmi sors dimenzióban a felsőfokú végzettségűek körében a zárt módszer nem emelte /sőt 2 %-kal csökkentette/ a Szovjetuniót említők arányát, ez ennél alacsonyabb végzettségűek egyes csoportjaiban pedig a növekedési mérték nagyjából azonosan alakult.

A lelki alkat dimenzióban megismétlődik a kultúra dimenzióban tapasztalt érdekes tendencia, miszerint a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettségi csoportokban azonos mértékű a növekedés, s ennél magasabb a nyolc osztályt és a középiskolát végzett személyek körében tapasztalható növekedés.

Az életszínvonal dimenzió adatai is arról tanúskodnék, hogy a zárt módszer hatására bekövetkezett növekedés a középfokú végzettségűek körében a legerőteljesebb.

Ha ez a tendencia valóban létezik /s közvetve bizonyító erejű lehet/, hogy 1977-ben fiatalok országos reprezentatív mintáját a már említett ILV vizsgálatban is azt tapasztalták, hogy az általános iskolai végzettségűek tartják legalább három dimenzióban a legközelebbinek a Szovjetuniót Magyarországhoz/, akkor leginkább ebben a rétegben lappanghatnak a konformitásra indító tényezők.

Arra gondolunk, hogy mivel a tömegkommunikáció, az iskola, a társadalmi és tömegszervezetek egyértelműen pozitív képet kultiválnak a Szovjetunióról a nem a legalacsonyabb, de nem is a legmagasabb iskolai végzettségű réteg /s gyakorlatilag az általános iskolai végzettség is ide sorolható, mivel nagy az általános iskolát nem végzett személyek köre/ a kérdőív Szovjetunióval kapcsolatos kérdéseinek zárt változatának megválaszolásakor úgy érezheti, hogy a "hivatalos" vagyis a kultivált kognitív képpel konszonáns/ vélemény-nyilvánításra von szükség.

Az teljesen világos, hogy a legmagasabb iskolai végzettségű csoportban miért kisebb minden esetben a zárt módszer hatására történő Szovjetunió említés, mint a többi iskolai végzettségi csoportban. A magas iskolai végzettségű személyek többségükben nyilván "átlátnak a szitán" s belátják, hogy a kérdések természete egyáltalán nem olyan, hogy egyértelműen utalna a Szovjetunióra, mint kívánazos válaszlehetőségre különösen nem a lelki alkat esetében.

Ami értelmezési nehézséget okoz, az az általános iskolát nem végzett személyek válaszainak esete. Körükben miért alacsony a zárt módszer hatására történő említésnövekedés? Feltehetően ezért, mert ők viszont kevésbé motiváltak a kultivált képnek nem ellentmondó válaszok nyilvánításába, mint az általános iskolát illetve a középiskolát végzett személyek jórésze.

III. Az egyes országok említési gyakoriságának alakulása

A "B" mintának zárt módszerrel feltett kérdéseket eszerint is feldolgoztuk, hogy az egyes országokat a megkérdezettek hány százaléka említette, /Emlékeztetünk rá, hogy a hét felkínált országból minden vizsgálati személy hármát említhetett. /Az előbb elmondottak figyelembevételével nyilván nem meglepő, hogy a négy kérdés-dimenzióból háromban a Szovjetunió került az említési gyakorisági-lista első helyére. A történelmi sors dimenzióban a Szovjetunió harmadik helyen szerepel. Románia negatívan értékelt pozíciójára jellemző - melyre különben bőségesen hoztunk fel adatokat korábban hivatkozott jelentésünkben is - hogy a négy dimenzióból háromban Románia szerepelt az utolsó helyen s kivétel itt is a történelmi sors dimenzió. A kultúra és az életszínvonal dimenzióban tökéletesen azonos sorrendet tapasztaltunk

11. tábla

Az egyes országok említési gyakorisága a négy dimenzióban /%-ban/

	Kultúra N=364	Történelmi sors N=354	Lelki alkat N=309	Életszín- vonal N=366
Szovjetunió	73	53	73	61
NDK	59	26	34	56
Csehszlovákia	51	55	42	51
Lengyelország	42	64	70	31
Jugoszlávia	24	24	27	29
Ausztria	24	21	10	22
Románia	9	30	10	10

Ha az egyes országokat a helyezés sorrendjében pontozzuk rind a négy dimenzió mentén /az első hely 7 pontot, az utolsó hely 1 pontot ér/, megkaphatjuk az egyes országok "globális közelség" mutatóját, mely szerint a következő sorrend alakul ki:

Szovjetunió	27
Csehszlovákia	21
Lengyelország	21
NDK	17
Jugoszlávia	11
Ausztria	7
Románia	7

Iskolai végzettség szerint bontva ez adatokat változik a kép. A kultúra dimenzióban a befejezetlen általános iskolai végzettségűek és az általános iskolát végzettek által felállított rangsor között nincs különbség. A középiskolai vagy annál magasabb végzettségűek a kultúra dimenzióban már az NDK-t gyakrabban említik közeli országnak, mint a Szovjetuniót.

12. tábla

Az egyes országok említési gyakorisága iskolai végzettség szerint a kultúra dimenzióban

	1-7 osztály N=120	8 osztály N=155	közép vagy fel- sőfoku N=89
Szovjetunió	74	69	54
NDK	52	61	66
Csehszlovákia	48	54	52
Lengyelország	37	34	48
Jugoszlávia	28	25	25
Ausztria	19	25	33
Románia	11	12	6

A történelmi sors dimenzióban a Szovjetunió csak a befejezetlen általános iskolai végzettségűek körében került az első helyre, a másik két csoportban Lengyelország az első.

13. tábla

Az egyes országok említési gyakorisága iskolai végzettség szerint a történelmi sors dimenzióban

	1-7 osztály N=113	8 osztály N=150	közép vagy fel- sőfoku N=80
Szovjetunió	72	59	35
Lengyelország	54	67	98
Csehszlovákia	44	59	83
Románia	33	25	11
NDK	29	29	15
Jugoszlávia	32	17	33
Ausztria	19	25	20

A lelki alkat dimenzióban a középiskolánál alacsonyabb végzettségűek két csoportjának rangsora között nincs különbség, a középiskolai vagy annál magasabb végzettségűek rangsorában a Szovjetunió már nem az első.

14. tábla

Az egyes országok említési gyakorisága iskolai végzettség szerint a lelki alkat dimenzióban

	1-7 osztály N=92	8 osztály N=133	közép vagy fel- sőfoku N=83
Szovjetunió	82	79	65
Lengyelország	61	65	87
Csehszlovákia	43	52	24
NDK	38	30	34
Jugoszlávia	29	27	26
Ausztria	14	15	29
Románia	14	15	8

Az életszínvonal közelség dimenziójában a rangsorok között hasonló a helyzet, mint az előbb: lényeges eltérést csak a középiskolát vagy annál magasabb intézményt végzettek rangsora mutat.

15. tábla

Az egyes országok említési gyakorisága iskolai végzettség szerint az életszínvonal dimenzióban

	1-7 osztály N=117	8 osztály N=157	közép vagy fel- sőfoku N=93
Szovjetunió	-	-	-
Csehszlovákia	62	63	66
NDK	54	57	76
Jugoszlávia	34	37	49
Lengyelország	24	40	26
Ausztria	16	20	36
Románia	13	11	10

Ha ez iskolai végzettség függvényében vizsgáljuk a "globális közelséget." ezt láthatjuk, hogy a közép vagy felsőfokú végzettségűek rangsora minden esetben különbözik e másik két végzettségi csoport rangsorától, s ez elsősorban a Szovjetunió említési gyakoriságának csökkenésében, valamint Ausztria említési gyakoriságának emelkedésében jut kifejezésre. Románia igen alacsony említési gyakoriságát az iskolai végzettség láthatóan nem befolyásolja.

A "globális közelség" jelentőségét azonban nem szabad eltúlozni, mivel láthatóan az egyes dimenziók is befolyásolják az említési gyakoriságokat /azok Összevonását mint egy-egy országgal kapcsolatos attitűd-indikátort tehát óvatosan kell kezelnünk/* Szemmel látható a dimenzió befolyása e történelmi sors és az életszínvonal esetében, itt a válaszadó elvileg /tapasztalati vagy hallott/, illetve olvasott/ ismeretekre támaszkodhat, s ezért ezt a két dimenziót kevésbé tekinthetjük attitűd-jelzőnek. Nem így áll a helyzet a kultúra és a lelki alkat dimenzió esetében, ahol ismeretekről /akár hétköznapi akár tudományos értelemben véve/ aligha beszélhetünk, hiszen hiányzanak az objektív támpontok. Ezért a két rangsort már inkább attitűd-jelzőnek tekinthetjük.

Összefoglalás

Országos reprezentatív felmérés keretében nyílt és zárt kérdezési módszerrel vizsgáltuk ez egyes szomszédos országok vélt közelségét hazánkhoz a kultúra, a történelmi sors, a lelki alkat és az életszínvonal terén. Főbb megállapításaink a következők voltak:

1. Ezekkel a kérdésekkel inkább a közép és felsőfokú végzettségűeket érdemes megközelíteni, mert körükben várható kompetencia a kérdésekben* Az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében a kapott válasz /amennyiben zárt módszerrel kérdezzük/ sok esetben nem egyéb mint a kérdezési szituáció "műterméke".

2. A zárt módszer kiváltképpen kedvez a Szovjetunió említési gyakorisága megnövekedésének. A növekedés mértéke az iskolai végzettségtől függ - legerőteljesebb a nyolc osztályt és a középiskolát végzettek körében, ennél alacsonyabb a befejezetlen általános iskolai végzettségűek és az egyetemi-főiskolai végzettségűek csoportjában.

3. Az egyes országok említési gyakorisága szerint képzett rangsor élén többnyire a Szovjetunió áll, a végén pedig Románia. Az említési gyakoriságok rangsora függött az iskolai végzettségtől: a magasabb iskolai végzettségűek viszonylag kevésbé preferálták a Szovjetuniót és jobban Ausztriát mint az alacsonyabb iskolai végzettségűek.